

IN HET RIETLAND deel 1 — Jonen

Rob Chrispijn, Jodenweg 1, 8395 GP Vledderveen

The reed vegetation in the fen area in the northeastern part of the Netherlands appears to be rich in interesting fungi. Common species are among others *Psathyrella typhae*, *Coprinus brassicae*, *Marasmius graminum* and *Mycena bulbosa*. A possibly undescribed *Entoloma* species was found, related to *E. parasiticum*, but differing in spores and habitat. Other remarkable findings were *Hohenbuehelia cyphelliformis*, *Entoloma albotomentosum* on dead leaves of *Carex acutiformis*, *Marasmius menieri* and *Verpatinia calthicola*. Some rare species are described and their ecology is discussed.

In de zomer van 1990 waren Herman Sieben en ik aan het fietsen in De Wieden. Samen met de aangrenzende Weerribben vormt dit het grootste moerasgebied van Noordwest-Europa. Dat zegt meer over Europa dan over dit gebied, doorsneden als het is met autowegen en fietspaden. Maar dat neemt niet weg dat er nog steeds een fraai Hollands landschap te bewonderen is. Dat deden we dan ook volop. Maar we konden het toch niet laten om af en toe af te stappen om te kijken of er al wat aan paddestoelen stond. In een strook rietland langs het fietspad van Dwarsgracht naar Jonen vond Herman op de stengel van een overjarige Engelwortel een grijs schelpje dat er interessant uitzag. Een uur later vonden we een kilometer verderop nog een aantal exemplaren, ook weer op de stengel van Engelwortel. Kees Bas heeft het materiaal gedetermineerd als *Resupinatus cyphelliformis* en er op de Nieuwjaarsbijeenkomst in één van zijn "Glinsteringen des Jaars" iets over verteld. Het is een paddestoeltje met een gelatineuze hoedhuid, gekromde cilindrische sporen en rostrate cheilocystiden (= voorzien van een snavelvormige top). Door deze combinatie van kenmerken wordt de soort tegenwoordig tot *Hohenbuehelia* gerekend (Bas et al., 1995). Het is een zeldzame soort. Er zijn een half dozijn vondsten uit Nederland bekend, waarvan de helft uit Oostelijk Flevoland afkomstig.

Het spreekt vanzelf dat na zo'n interessante vondst onze nieuwsgierigheid gewekt was. Sindsdien hebben we samen of alleen dit gebied regelmatig bezocht. Ook in andere rietlanden hebben we rondgekeken. Daarom menen we nu enig inzicht te hebben in de paddestoelen die in een dergelijk biotoop groeien.

Zwembadpas

In dit artikel beperken we ons tot vondsten in het gebied bij Jonen aan weerszijden van het fietspad. De 20 meter brede strook ten noorden van het fietspad bestaat uit kruidenrijk rietland met o.a. Dotterbloem, Kattestaart en Moerasspirea. Het ligt één tot twee decimeter boven het waterpeil van de aangrenzende vaart. De grond droogt daardoor nooit echt uit, en na een zomerse regenbui is de bodem meteen weer vochtig. Dat geldt ook voor het stuk ten zuiden van het fietspad. Hier groeit voornamelijk Zegge met, vooral langs de randen, ook Riet. Nog meer dan in het andere gedeelte komt hier massaal Haagwinde voor.

Deze minilianen beperken aanzienlijk de bewegingsvrijheid. Wie zich door riet- en moerasvegetatie wil voortbewegen en daarbij niet een spoor van platgetrapte planten achter zich wil laten, moet een techniek ontwikkelen die binnen 5 seconden onder de knie te krijgen is, maar moeilijk lang is vol te houden. Bij de zwembadpas, of exacter, de schoolslagpas, worden de handen gestrekt in voorwaartse richting en dan bij elke pas zijwaarts bewogen. Zo worden de riethalmen opzij geduwd zonder er al te veel te vertrap-pen. Ideaal is als deze beweging in gebogen houding uitgevoerd wordt zodat men een de bodem goed in de gaten kan houden. Aardig hierbij is dat men zich al gauw in een oerwoud waant. Een bijzondere sensatie in een land als het onze. Nadeel is dat men na een half uur volkomen uitgeput is.

De algemene soorten

Het paddestoelenseizoen valt voor rietlanden in de zomer. Al vanaf juni kan er, afhankelijk van temperatuur en neerslag, het één en ander te vinden zijn. De beste tijd ligt meestal in juli en loopt door tot half augustus. Daarna lijkt het snel af te nemen.

Eén van de eerste en meest algemene soorten is *Psathyrella typhae*. Deze hebben we slechts éénmaal op *Typha* (Lisdodde) gevonden, maar in Jonen vrijwel steeds op vochtig overjarig riet dat op de grond ligt of vlak erboven. Deze paddestoel komt, net als *Coprinus urticicola* (= *C. brassicae* in de oude Standaardlijst (Arnolds, 1984)) ook nog voor in rietlanden waar de strooisellaag zich jarenlang heeft kunnen ophopen en waar verder vrijwel geen paddestoelen te vinden zijn. Deze laatste is een klein, spierwit inktzwammetje uit de groep van de halminktzwammen, met dunwandig, kleurloos velum. Vooral in de voorzomer is deze soort algemeen, als er na een warme periode wat regen is gevallen.

Marasmius graminum is de hele zomer aan te treffen op stukjes riet die op de bodem liggen of op rietstoppels dicht bij de basis. Volgens de *Marasmius*-monografie van Antonín en Noordeloos (1993) moet deze paddestoel nu *M. curreyi* heten. Zo'n naamsverandering is altijd jammer, maar de oorspronkelijke *M. graminum* blijkt een andere en mogelijk veel zeldzamere paddestoel te zijn met minder lamellen dan *M. curreyi* (6-8 lamellen tegen 9-13 bij *M. curreyi*). Een ander verschil is dat de bezemcellen op lamel-snede en hoedhuid bij *M. curreyi* langere uitsteeksels hebben dan bij de echte *M. grami-num*. Laatstgenoemde is nog niet uit Nederland bekend, misschien omdat er nog nooit iemand echt goed naar gekeken heeft.

Een andere *Marasmius*-achtige die we vaak in het rietland hebben aangetroffen is *Marasmiellus vaillantii*. Dat is een soort die we niet zo gauw zouden associëren met rietlanden. Juist heel typerend voor drassige gebieden is *Mycena bulbosa*. Toch hebben we deze *Mycena* in Jonen niet zo vaak aangetroffen. Maar dat heeft er ongetwijfeld mee te maken dat we dit gebied vooral in de zomer bezochten. *Mycena bulbosa* is een soort waarvan het optimum in het najaar valt. Bij een bezoek in half september vonden we hem dan ook massaal op Zegge (*Carex*). De enige andere paddestoel die we toen nog aantrof-fen, zij het spaarzaam, was *Mycena quisquiliaris*. De rest was al in winterslaap.

Kleine zwammen, grote raadsels

Als het bij bovengenoemde soorten was gebleven, waren we gauw uitgepraat. Maar het gebied bij Jonen heeft in de afgelopen jaren een aantal zeer interessante soorten opgeleverd, waarvan een deel nog even interessante raadsels zijn.

Vier jaar geleden vonden we in het stuk waar Herman die *Hohenbuehelia* vond (en die we daarna nooit meer hebben teruggevonden!) circa 1 cm grote spierwitte schelpjes. Die eerste keer op Zegge, later vaker op Riet en tweemaal zelfs op kale aarde voor de ingang van een muizehol. Tot onze verrassing zagen we onder de microscoop *Entoloma*-sporen. Met een loupe hadden we al gezien dat de hoedhuid sterk tomentoos was. Chiel Noordeloos suggereerde desgevraagd de mogelijkheid van *Entoloma albotomentosum*, een soort die alleen nog maar uit Oostenrijk bekend was. Na hem materiaal te hebben opgestuurd, schreef hij niet te weten wat het wél was, maar in ieder geval niet die Oostenrijkse soort. De overdruk van zijn artikel (Noordeloos & Hausknecht, 1989) over een aantal nieuwe Satijnzwammen uit Oostenrijk laat een goede kleurenfoto zien van *E. albotomentosum*. Duidelijk een andere soort dan de vondst in Jonen, die we voor het gemak "de Jonense *Entoloma*" noemen. Hier volgt een korte beschrijving van "de Jonense *Entoloma*".

Entoloma spec. (figuur 1)

Hoed applanaat tot plano-convex, van bovenaf gezien afgerond waaivormig, 4-10x2,5-7 mm, oppervlak spierwit, geheel fijn tomentoos, bestaande uit een mat van liggende witte hyfen. Lamellen wit, bij oudere exemplaren zacht roze, breed aangehecht tot iets aflopend, wijd uiteen, 10 hele lamellen, per hele lamel 3 kortere lamellen. Steel lateraal en rudimentair, 1-2x0,5 mm, wit, fijn behaard.

Sporen 9,1-11,0x8,0-8,8 μm , gemiddeld 10,0x8,7 μm ; Gem. Q=1,15. Lamelsnede fertiel, maar spaarzaam met een enkele kleine cheilocystide die lageniform tot smal utriform is. Gespen onduidelijk (echter rijkelijk aanwezig volgens Chiel Noordeloos).

Probeer je deze soort uit te sleutelen met de tabel in Noordeloos (1994) "Bestimmungsschlüssel zu den Arten der Gattung *Entoloma* in Europa" dan kom je, sneller dan je de titel kunt uitspreken, terecht bij *E. parasiticum*. Maar (nog steeds volgens Noordeloos) zijn de sporen anders: meer 6-7 hoekig. Ook hoort deze soort niet op grasachtigen te groeien, maar op kale grond, mossen of fungi. Het toeval wilde dat we *E. parasiticum* deze zomer in Drenthe vonden op kale aarde tegen de zijkant van een beschaduwde greppel. Zo konden we constateren dat deze lichtgrijze schelpjes zowel macroscopisch als microscopisch op een aantal punten afweken van "de Jonense *Entoloma*". Mogelijk is de laatstgenoemde een onbeschreven soort. Tot nog toe vonden we hem ieder jaar bij Jonen in een gebied met een straal van een meter of twintig. Dus een nogal beperkt areaal!

Miniballerina's

Vorig jaar augustus vonden we op een aantal plekken, steeds op Zegge (*Carex*), een teer en tenger paddestoeltje met centrale steel en wijd uiteenstaande, soms iets roze, lamellen. Door te bladeren in het *Entoloma*-boek van Noordeloos (1992) kon Herman diezelfde avond meedelen dat het volgens hem alleen maar *E. albotomentosum* kon zijn. Ook de microscopische kenmerken kwamen goed overeen met de beschrijving van deze soort in Noordeloos & Hausknecht (1989).

Diezelfde week zijn we in een aantal andere moerasgebieden gericht gaan zoeken en vonden hem in zes verschillende uurhokken. Niet gek voor een soort die nog niet eerder uit Nederland bekend was. Deze soort is waarschijnlijk op nog meer plaatsen te vinden; daarom volgt hier een beschrijving.

Figuur 1. *Entoloma spec.*: habitus, sporen, cheilocystiden en hoedhuid (PP). Figuur 2. *Entoloma albotomentosum*: habitus en sporen. Figuur 3. *Marasmius spec.*: habitus, sporen, basidia en hoedhuid (PP). Figuur 4. *Verpatinia calthicola*: habitus, asci en sporen.

Entoloma albotomentosum (figuur 2)

Hoed 4-8 mm, jong bolrond, later uitgespreid tot min of meer omhoog gekruld, vaak duidelijk genaveld, hoedrand vaak gekerfd. Hoed jong ongestreept maar later meer doorschijnend en daardoor gestreept lijkend. Hoedoppervlak tomentoos, met zilverwitte haren (loupe!), jong spierwit, later meer crème. Lamellen wijd uiteen, vaak met (korte) tussenlamel, breed aangehecht tot aflopend, eerst wit, later roze, snede van dezelfde kleur. Steel 2-5 mm lang, tot 1 mm dik, meestal centraal, soms iets excentrisch, vaak sterk gebogen, afhankelijk van de standplaats, wit tot bleek strogeel, glad, maar aan de basis fijn wit behaard. Vlees zeer dun, zonder geur.

Sporen 9,1-11,5x7,0-8,6 μm , gemiddeld 10,6x8,3 μm , gem. $Q=1,25$, in zij aanzicht 4-6 hoekig. Basidia 4-sporig, ca. 40x12 μm . Lamelsnede fertiel, cheilocystiden ontbreken. Hoedhuid een cutis (volgens Chiel Noordeloos met overgang naar een trichoderm), met cilindrische hyfen, soms iets buikig, 5-17 μm dik.

Standplaats: steeds op overjarige Zegge-bladeren (*Carex acutiformis*, mogelijk ook andere soorten), temidden van moerasvegetatie op vochtige bodem. Groeitijd: augustus.

In Oostenrijk is dit paddestoeltje op Duinriet gevonden in de verlandingszone van meeroevers (Noordeloos & Hausknecht, 1989). De tweede auteur, Hausknecht, schrijft er bij dat hij waarschijnlijk ook op *Carex* en andere moerasplanten voor kan komen.

In Jonen toonde *E. albotomentosum* een opvallende voorkeur voor plekken die door weelderige groei van Haagwinde extra beschaduwde werden. Op 10 augustus hoefden we alleen maar zo'n plek uit te kiezen en we vonden tussen de Zeggepollen deze paddestoeltjes als miniballerina's op of aan dood Zegge-blad.

Het is natuurlijk vreemd dat deze soort in voorgaande jaren niet is aangetroffen en nu ineens massaal aanwezig was. Misschien waren de weersomstandigheden uitzonderlijk: na een tropische julimaand vielen begin augustus een aantal buien. Wat zeker ook een rol speelt is dat we veel vaker in het rietland ten noorden van het fietspad hebben gekeken. Hier troffen we *E. albotomentosum* slechts één keer aan. Het zuidelijke stuk is, met veel meer Zegge, blijkbaar geschikt voor deze Satijnzwam. Daar hebben we hem op een tiental plaatsen gevonden. Of het niet op kon vinden we in hetzelfde stuk in dezelfde tijd nog een andere *Entoloma*. Op halfverbrande Zegge-stobben groeide op twee plaatsen een donker grauwbrown schelpje: *E. byssisedum*, de enige uit het groepje van soorten met laterale of rudimentaire steel die min of meer undulate sporen heeft.

Nog meer schelpjes

Eind juni 1992 vonden we in het rietland een aantal lichtgrijze schelpjes van 5,5x4 mm met wijd uiteenstaande lamellen (4 tot 5 hele lamellen), tweesporige basidiën en traanvormige sporen van 8,0-9,0x4,1-4,4 μm . Dit *Marasmius*-achtige dingetje groeide op dode stengels van grassen en kruiden. In daaropvolgende jaren vonden we in hetzelfde gebied nog één keer één exemplaar. Tot op heden is het niet gelukt om hem op naam te brengen. We hebben hem opgeborgen als *Marasmius spec.?* (figuur 3).

Een *Marasmius* die wel gemakkelijk op naam te brengen is, is *M. menieri* (= *Gloiocephala menieri* in de oude Standaardlijst (Arnolds, 1984)). Deze schelpjestaailing is goed herkenbaar aan zijn geplooid hymenium en de grote, subcapitate cheilocystiden en pileocystiden. In Jonen vonden we hem begin juli op Zegge. Meer overeenkomstig de

literatuur, nl. in oktober en op Grote Iisdodde, vonden we hem een paar jaar eerder in De Wieden bij Wanneperveen. Bij die gelegenheid is deze soort gefotografeerd voor deel 5 van de Oecologische Flora (Weeda et al., 1994). *Marasmius limosus*, die ook op het verlanglijstje stond, vonden we pas met honderden toen de fotograaf net vertrokken was... Op die plek had dood rietblad zich tussen Zeggepollen luchtig opgehoopt. Zo was een ideaal microklimaat ontstaan met een voor Rietwielletjes gunstige constante luchtvochtigheid. Omdat door het gevoerde beheer in Jonen rietblad weinig kans krijgt zich op te hopen, vinden we deze algemene Rietbewoner daar ook maar sporadisch.

Minuscuul

Nu we het toch over echt kleine paddestoeltjes hebben, vermelden we tot slot een bijzondere vondst van afgelopen jaar. Terwijl wij ons in half gebukte houding door het riet bewogen, vonden we in het rietland ten noorden van het fietspad drie merkwaardige, lichtbruine paddestoeltjes, die deden denken aan een *Heyderia*. Ze waren zo minuscuul dat, toen we er thuis een dia van maakten, we één exemplaar nooit meer hebben kunnen terugvinden.

De paddestoeltjes bestonden uit een lichtbruin (Methuen 5B4), iets geplooid mijtertje, 2 mm hoog en 0,8 mm breed. De hoedrand welfde iets over de steel heen. De steel was bruin, glad met enkele verspreide vlokjes en mat 8x0,5 mm. Bij één exemplaar zat de steel vast aan een 4 mm lang zwart sclerotium. Het geheel groeide op dood plantenmateriaal. De ascustoppen kleurden zwak blauw in Melzer. De sporen waren iets phaseoliform en de parafysen waren blaasvormig opgevuld.

Nu herinnerden we ons dat Rien Swart een keer een artikel had geschreven over een vreemde *Heyderia* uit de IJsselmeerpolders. Uit de telefonisch doorgegeven beschrijving concludeerde ze dat het wel eens een *Verpatinia* zou kunnen zijn. Ze stuurde een artikel toe met een goede beschrijving van *V. spiraeicola*, die groeit op halfvergaan blad van Moerasspirea. Er is ook een soort die groeit op Dotterbloem: *V. calthicola*. In Dennis (1978) staat alleen de eerste, Ellis & Ellis (1985) vermelden ook de tweede, maar met slechts een summier beschrijving. We vonden onze collectie vlak bij Dotterbloem maar in het terrein staat ook overal Moerasspirea, dus dat zegt niet zoveel. Toch denken we dat we *Verpatinia calthicola* gevonden hebben en wel op grond van de volgende verschillen met *V. spiraeicola*: hoedvorm, aan één kant iets afgeplatte sporen, en bredere en anders gevormde parafysen (figuur 4). Van deze soort bestaat een beschrijving van Clark in "A fungus flora of Warwickshire". Het zou prettig zijn als we die nog eens op het spoor kwamen om te kunnen vergelijken.

Tot slot

De eerste jaren dat we in Jonen zulke interessante paddestoelen vonden, dachten we dat in alle rietlanden wel zulke bijzonderheden te vinden zouden zijn. De reden dat dit niet gebeurde, had in onze ogen alles te maken met het feit dat een dergelijk biotoop nu eenmaal slecht onderzocht is. Vijf jaar later moeten we constateren dat het eerst bezochte gebied - bij Jonen - ook meteen mycologisch het interessantste is gebleken. Vooral het afgelopen jaar hebben we, om een vergelijking te kunnen maken, op een flink aantal andere plaatsen in rietlanden rond gekeken, zowel in de Wieden als daarbuiten.

Voor het eerst hebben we vaker Veenmosrietlanden bezocht. Dit type is tot nog toe onbesproken gebleven. Waarschijnlijk is er van dit type rietland meer bekend. Kenmer-

kende soorten zijn onder meer *Galerina*'s als *G. tiliicystis* en *G. paludosa*, *Hygrocybe lepida* (= *H. cantharellus*), *Entoloma minutum* en *Geoglossum* soorten. De laatste drie vonden we ook in het *Carex*-rietland te Zuiden van het fietspad naar Jonen. Hier komt op beperkte schaal Veenmos voor. Maar over het algemeen is de bodem er bedekt met een zeer dunne strooisellaag.

Zoals al eerder werd aangestipt, komen in natuurlijke, niet beheerde rietlanden waar de strooisellaag zich ophoopt nauwelijks paddestoelen voor. De dikte van de strooisellaag is dus een belangrijke factor die bepaalt of een rietland rijk aan paddestoelen is. Bij Jonen wordt een wintermaaibeheer toegepast waarbij de overblijvende ruigte verbrand wordt. Veel meer rietland in De Wieden wordt op die manier beheerd.

Waarom het gebied bij Jonen nu juist mycologisch zo waardevol is, blijft voorlopig nog raadselachtig. Het kan ook zijn dat we elders nog niet goed genoeg gezocht hebben! Dit artikel moet dan ook meer gezien worden als een verslag van een eerste inventarisatie. Vandaar de vele raadsels en vraagtekens. We hopen nog eens op dit onderwerp terug te komen als toegenomen kennis daar aanleiding voor geeft. Dan kunnen we het ook hebben over de fraaie vondsten uit andere rietlanden die hier niet aan bod konden komen.

Dankzij Herman Sieben en met dank aan Kees Bas, Chiel Noordeloos en Rien Swart.

LITERATUUR

- Arnolds, E., 1984. Standaardlijst van Nederlandse macrofungi. Coolia 26 Supplement.
 Antonín, V. & M.E. Noordeloos, 1993. A monograph of *Marasmius*, *Collybia* and related genera in Europe Part 1. Libri botanici Vol. 8. Eching.
 Bas, C, Th.W. Kuyper, M.E. Noordeloos & E.C. Vellinga, 1995. Flora agaricina neerlandica Vol. 3. Rotterdam, Brookfield.
 Dennis, R.W.G., 1978. British Ascomycetes. 3rd ed. Vaduz.
 Ellis, M.B. & J.P. Ellis, 1985. Microfungi on landplants. London, Sydney.
 Noordeloos, M.E., 1992. *Entoloma* s.l. Fungi Europaei 5.
 Noordeloos, M.E., 1994. Bestimmungsschlüssel zu den Arten der Gattung *Entoloma* in Europa. Eching.
 Noordeloos, M.E. & A. Hausknecht, 1989. Über einige neue und interessante Rötlinge aus Österreich. Z. Mykol. 55 (1): 31-42.
 Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra, 1994. Nederlandse Oecologische Flora 5.

Ledenadvertentie:

Te koop gevraagd

Al geruime tijd ben ik op zoek naar het myxomycetenboek van Lister, echter tevergeefs. Wie heeft het boek in zijn kast staan? U kunt mij er een groot plezier mee doen. Het betreft: A. Lister, 1925. A monograph of the Mycetozoa.

J.P.M. van Hooff, Lambertushof 30, 5667 SE Geldrop, 040-856948